

Κωστής Κοκκινόφτας
Κέντρο Μελετών Ιεράς Μονής Κύκκου
**ΤΟ ΜΕΤΟΧΙΟ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΠΡΟΚΟΠΙΟΥ ΚΑΙ Ο ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΑΣ ΘΕΟΔΩΡΟΣ
ΦΩΤΙΑΔΗΣ**

Στα παλαιότερα χρόνια, το Μετόχιο του Αγίου Προκοπίου στην Έγκωμη της Λευκωσίας, αποτελείτο από ένα μικρό πλινθόκτιστο ναό και μερικά μοναστηριακά κτήρια. Όπως μπορούμε να συμπεράνουμε από οθωμανικά έγγραφα της εποχής, το Μετόχιο ανήκε στην κυριότητα της Μονής Κύκκου τουλάχιστον από τα τέλη του 17ου αιώνα, και σε αυτό παράγονταν λάδι, ελιές, βαμβάκι, σιτηρά (σιτάρι, κριθάρι και ρόβι) και όσπρια (κουκιά, φακή και άλλα), ενώ διατηρούνταν επίσης κοπάδια με αιγοπρόβατα και αγελάδες με αξιόλογη παραγωγή γαλακτοκομικών προϊόντων¹.

Στα τέλη του 19ου αιώνα, το Μετόχιο αυτό ανεδείχθη το σημαντικότερο στο δίκτυο των Μετοχίων της Μονής Κύκκου από τους Ηγουμένους Σωφρόνιο (1862-1890) και Γεράσιμο (1890-1911), που το καθιέρωσαν επίσης ως το διοικητικό της κέντρο. Ο πρώτος συνδέθηκε με την ιστορία του από το 1855, που ανέλαβε ουσιαστικά τη διεύθυνση της Μονής, αντικαθιστώντας τον γηραιό Ηγούμενο Νεόφυτο (1826-1861), οπότε και ανήγειρε τον νέο ναό, που, όπως πληροφορεί σχετική επιγραφή στον εξωτερικό δυτικό τοίχο, ολοκληρώθηκε το 1861. Ο Σωφρόνιος συνέβαλε επίσης στην αύξηση της κτηματικής περιουσίας του με την αγορά, στις αρχές της δεκαετίας του 1880, των τουρκικών τσιφλικιών της Έγκωμης, του Αγίου Δομετίου και της Λακατάμειας². Στην ανάδειξη του Μετοχίου, παρόμοια υπήρξε η συμβολή του Ηγουμένου Γερασίμου, ο οποίος εργάστηκε συστηματικά για την ανάπτυξη της δενδροκαλλιέργειας, της κηπουρικής και της αμπελουργίας, με αποτέλεσμα να μετατραπεί σε πρότυπο γεωργικό κέντρο, από όπου οι νέες μέθοδοι που χρησιμοποιήθηκαν, διαδόθηκαν στον αγροτικό πληθυσμό του νησιού. Στον Γεράσιμο οφείλονται επίσης οι ελαιώνες και οι κήποι εσπεριδοειδών, που υπήρχαν γύρω από το Μετόχιο, μέχρι και τα νεότερα χρόνια³.

1. Για την ιστορία του Μετοχίου του Αγίου Προκοπίου βλ. Κωστή Κοκκινόφτα, «Το Μετόχιο του Αγίου Προκοπίου», Ενατενίσσεις 10(2010)144-148.

2. Κωστή Κοκκινόφτα, Η Ιερά Μονή Κύκκου στον κυπριακό τύπο (1878-1899), Λευκωσία 1999, σ. 19-35.

3. Κωστή Κοκκινόφτα, Η Μονή Κύκκου (1878-1899), ό.π., σ. 35-55· Του ιδίου, Η Ιερά Μονή Κύκκου στον κυπριακό τύπο (1900-1911), Λευκωσία 2002, σ. 16-39.

Για τη μορφή που είχε μέχρι τότε το Μετόχιο του Αγίου Προκοπίου έχουμε υπόψη μας τη σχετική μαρτυρία του πρώτου Αρμοστή της Μεγάλης Βρετανίας στο νησί, Γκάρνερτ Γούλσλεϊ, ο οποίος εγκαταστάθηκε σε αυτό, τον Αύγουστο του 1878, όπου και παρέμεινε μέχρι τον Δεκέμβριο του ίδιου έτους. Την ίδια περίοδο, γύρω από το Μετόχιο οργανώθηκε επίσης στρατόπεδο με μερικούς από τους στρατιώτες, που έφερε μαζί του ο Γούλσλεϊ⁴. Είναι αξιοσημείωτο ότι οι Κύπριοι της εποχής είχαν υποδεχθεί τους νέους κυρίαρχους με αισθήματα αισιοδοξίας για την ευόδωση των εθνικών τους πόθων και ελπίζοντας σε καλύτερη διακυβέρνηση από το «φιλελεύθερο χριστιανικό έθνος των Βρετανών». Στο δε Μετόχιο του Αγίου Προκοπίου πραγματοποιήθηκε με την ευκαιρία αυτή επίσημη ύψωση της αγγλικής σημαίας, μετά από τέλεση πανηγυρικής δοξολογίας και εν μέσω αισθημάτων ευφορίας των παρευρισκομένων, γεγονός που απεικονίστηκε σε γκραβούρες των πρώτων χρόνων της Αγγλοκρατίας⁵.

Στο προσωπικό του ημερολόγιο, ο Γούλσλεϊ περιγράφει διάφορα στιγμιότυπα από τη ζωή του στο Μετόχιο και τις σχέσεις του με τον Ηγούμενο Σωφρόνιο, τον οποίο φαίνεται ότι εκτιμούσε ιδιαίτερα. Εκεί τον συνάντησαν οι Βρετανοί περιηγητές Χέπγουορθ Ντίξον και Άννυ Μπράσσεϋ, οι οποίοι σημείωσαν στο οδοιπορικό τους, ότι αρκετά από τα μοναστηριακά δωμάτια είχαν μετατραπεί σε γραφεία για τον Γούλσλεϊ και το επιτελείο του, ενώ στα υπόλοιπα διέμενε ο Ηγούμενος Σωφρόνιος με μερικούς μοναχούς⁶. Όπως διευκρίνισε σε αφήγησή του

4. Γκραβούρες, που απεικονίζουν το στρατόπεδο αυτό, δημοσιεύτηκαν από τους Άντρο Παυλίδη, Η Κύπρος χθες, Κύπρος 1982, σ. 227· Σταύρο Λαζαρίδη, Κύπρος 1878-1900. Μια ιστορική αναδρομή μέσα από γκραβούρες, Αθήνα 1984, σ. 39, 41· Anne Cavendish (editor), Cyprus 1878. The journal of Sir Garnet Wolseley, Nicosia 1991, σ. 36, 53· Άντρο Παυλίδη, Η Κύπρος ανά τους αιώνες μέσα από τα κείμενα ξένων επισκεπτών της, τ. Γ', Λευκωσία 1995, σ. 1196, 1213, 1315, και άλλους.

5. Γκραβούρες με την ύψωση της σημαίας στο Μετόχιο δημοσιεύτηκαν από τους Ά. Παυλίδη, Η Κύπρος χθες, ό.π., σ. 222-225· Στ. Λαζαρίδη, Κύπρος 1878-1900, ό.π., σ. 43· A. Cavendish (ed.), The journal of Sir Garnet Wolseley, ό.π., σ. 54· Ά. Παυλίδη, Η Κύπρος ανά τους αιώνες, τ. Γ', ό.π., σ. 1253, και άλλους.

6. Για τις εντυπώσεις των Ντίξον και Μπράσσεϋ από το Μετόχιο βλ. W. Herworth Dixon, British Cyprus, London 1879, σ. 123-124· Lady Brassy, Sunshine and Storm in the East, or Cruises to Cyprus and Constantinople, London 1881, σ. 293-296. Τα

το 1931, ο γηραιός Αρχιμανδρίτης Ιωσήφ (1848-1938), ο οποίος το 1878 υπηρετούσε ως δεξιός ψάλτης στον ναό του Μετοχίου, κανείς από τους Κυκκώτες μοναχούς δεν διατήρησε το κελλί του και όλα είχαν καταληφθεί από τους Βρετανούς, εκτός από ένα - δύο του δεύτερου πατώματος, στα οποία διέμενε ο Σωφρόνιος⁷.

Σύμφωνα με όσα σημειώνει ο Γούλσλεϊ, στις δύο πλευρές της αυλής του ναού υπήρχαν μερικά κτήρια για τις αγροτικές ανάγκες του Μετοχίου, ενώ η τρίτη πλευρά αποτελείτο από μια μακρά σειρά χαμηλών διώροφων κτηρίων, στο κάτω πάτωμα της οποίας βρισκόταν το μαγειρείο και οι αποθήκες των σιτηρών, καθώς και ένα - δύο κελλιά, όπου ζούσαν μοναχοί, ενώ στον άνω όροφο υπήρχαν το ηγουμενείο και επτά κελλιά για τη διαμονή μοναχών⁸.

Με την πάροδο του χρόνου, τα πλινθόκτιστα μοναστηριακά κτίσματα του Μετοχίου του Αγίου Προκοπίου είχαν αρχίσει να παρουσιάζουν πολλά προβλήματα με κίνδυνο κατάρρευσής τους. Το γεγονός αυτό ώθησε τον Ηγούμενο Κλεόπα (1911-1937)⁹, ώστε το 1913, ένα έτος μετά την ολοκλήρωση της ανακαίνησης του Μετοχίου του Ξηροποτάμου στην Πεντάγεια¹⁰, να προχωρήσει στην ανάληψη

κείμενα των Ντίξον και Μπράσσεϋ δημοσίευσε, σε ελληνική μετάφραση, ο Ά. Παυλίδης, *Η Κύπρος ανά τους αιώνες*, τ. Γ', ό.π., σ. 1191-1192, 1292-1297, αντιστοίχως.

7. «Ουδείς των μοναχών διετήρησε το δωμάτιόν του, ουδ' αυτός ο Ηγούμενος... Όλα λοιπόν τα δωμάτια του δευτέρου πατώματος του παλαιού Μετοχίου κατελήφθησαν υπό των επισήμων ξένων, εκτός ενός ή δύο, εις τα οποία μετεφέρθη ο Ηγούμενος, αποχωρήσας του Ηγουμενείου». Βλ. Ιερόθεου Κυκκώτη, «*Η Μονή Κύκκου ως προσωρινόν Αρμοστέιον*», *Νέος Κυπριακός Φύλαξ*, 27.5.1931 [= *Κωστή Κοκκινόφτα*, *Η Ιερά Μονή Κύκκου στον Κυπριακό Τύπο* (1931), *Λευκωσία* 2007, σ. 123].

8. A. Cavendish (ed.), *The journal of Sir Garnet Wolseley*, ό.π., σ. 33.

9. *Κωστή Κοκκινόφτα*, *Η Ιερά Μονή Κύκκου στον κυπριακό τύπο* (1912-1920), *Λευκωσία* 2004, σ. 15-44· Του ιδίου, *Η Ιερά Μονή Κύκκου στον κυπριακό τύπο* (1921-1930), *Λευκωσία* 2006, σ. 111-116.

10. *Κωστή Κοκκινόφτα*, *Η Μονή Κύκκου* (1912-1920), ό.π., σ. 122-123· Του ιδίου, «*Το Μετόχιο του Ξηροποτάμου*», *Ενατενίσεις* 7(2009)38-39.

παρόμοιου έργου και στο Μετόχιο του Αγίου Προκοπίου¹¹. Οι δραματικές κοινωνικοοικονομικές αλλαγές, όμως, που συνετελέστηκαν, λόγω κυρίως της έναρξης του Πρώτου Παγκοσμίου Πολέμου (1914-1918), συνέτειναν στην αναστολή της υλοποίησης της σχετικής απόφασης, που πραγματοποιήθηκε τελικά το 1922. Τότε ο Κλεόπας ανέθεσε στον αρχιτέκτονα Θεόδωρο Φωτιάδη (1878-1952) να ετοιμάσει σχέδια για την ανέγερση του νέου μοναστηριακού οικοδομήματος, που περιέβαλε τον ναό με μορφή κεφαλαίου γράμματος Π.

Ο Φωτιάδης γεννήθηκε στον Άγιο Θεόδωρο Καρπασίας και σπούδασε μηχανική στο Μετσόβειο Πολυτεχνείο των Αθηνών, από το οποίο και αποφοίτησε το 1905. Στη συνέχεια εργάστηκε στην Αίγυπτο μέχρι το 1908, όπου του δόθηκε η ευκαιρία να χρησιμοποιήσει τον νεοκλασικό ρυθμό, που είχε μελετήσει στην Αθήνα, τον οποίο και τελειοποίησε αργότερα στην Κύπρο. Ανάμεσα στα γνωστά έργα του περιλαμβάνονται το Παγκύπριο Γυμνάσιο με την εντυπωσιακή κλασική πρόσοψη και του ιονικούς κίονες, το Παρθεναγωγείο Φανερωμένης, οι ναοί του Χρυσοσώτηρος στην Ακανθού, του Αγίου Σπυρίδωνος Λευκωσίας, του Τιμίου Σταυρού Πεδουλά, της Θεοσκέπαστης και του Αγίου Θεοδώρου στην Πάφο, το Μετόχιο του Μαχαιρά, το κωδωνοστάσιο της Παναγίας Φανερωμένης, οι στοές Ταρσή και Κλόκκαρη και τα σχολεία του Αγίου Αντωνίου και του Αγίου Κασσιανού στη Λευκωσία, τα σχολεία της Λακατάμειας, της Δευτεράς και της Ζώδειας, το μαρμάρινο τέμπλο του ναού της Αγίας Νάπας Λεμεσού, η Δημόσια Αγορά Αμμοχώστου, το σινεμά Μαγικό Παλάτι στη Λευκωσία, το κτήριο φιλοξενίας της Μονής του Αποστόλου Ανδρέα, το Γυμνάσιο Νίκου Νικολαΐδη, τα Προπύλαια του Ιακώβειου Γυμναστηρίου και το Νηπιαγωγείο της Μητροπόλεως Πάφου στην Πάφο, και πολλά άλλα¹².

11. «Μετά την αποπεράτωση του Μετοχίου του Ξηροποτάμου, η Αδελφότης της Μονής Κύκκου απεφάσισε να ανοικοδομήσει εκ βάθρων και το παρά την Λευκωσίαν Μετόχιον Άγιος Προκόπιος, το οποίον αριθμούν βίον πολλών ετών είχεν ερειπωθή πλέον». Βλ. Ελευθερία, 7/20.12.1913.

12. Για τον Φωτιάδη βλ. Λεωνίδα Λεωνίδου, Ο Άγιος Θεόδωρος Καρπασίας. Τόπος και Άνθρωποι, Κύπρος 1986, σ. 190-192· Ιωάννη Ιωνά, «Ο Θεόδωρος Φωτιάδης: Μια στροφή στην ιστορία της αρχιτεκτονικής στην Κύπρο», Επετηρίδα Κέντρου Επιστημονικών Ερευνών Κύπρου 19(1992)759-774· Αριστεΐδη Κουδουνάρη, Βιογραφικόν Λεξικόν Κυπρίων 1800-1920, Λευκωσία 2010, σ. 634-635.

Σχεδόν στο σύνολό τους, τα έργα του Φωτιάδη, που εντοπίζονται σε κάθε περιοχή της Κύπρου, διακρίνονται για τις ορθές αναλογίες και τα νεοκλασικά τους μοτίβα. Ακόμη, ο αρχιτεκτονικός σχεδιασμός των οικοδομημάτων του διέφερε πλήρως από τον σχεδιασμό, που είχε αρχίσει να επιβάλλεται στο νησί από τους Βρετανούς με τα αποικιακού ρυθμού κτήρια που ανήγειραν. Ειδικά δε, οι πρώτες κατοικίες, που έκτισε στην εκτός των τειχών Λευκωσία, χρησιμοποιώντας αποκλειστικά πελεκητή πέτρα, είχαν νεοκλασικά γνωρίσματα αναζήτησης της αρχαίας ελληνικής τέχνης και έρχονταν σε αντιπαράθεση με την αποικιακή αρχιτεκτονική της εποχής.

Ο Φωτιάδης ακολούθησε τα στοιχεία του νεοκλασικού ρυθμού και κατά τον σχεδιασμό του νέου μοναστηριακού κτηρίου του Μετοχίου του Αγίου Προκοπίου, οπότε έλαβε την όψη που είχε, μέχρι τις αρχές του 2000¹³. Τότε, με πρωτοβουλία του Μητροπολίτη Κύκκου και Τηλλυρίας και Ηγουμένου της Μονής κ. Νικηφόρο, έγιναν εκτεταμένες εργασίες ανακαίνισης, προστέθηκε καινούργια πτέρυγα στις τρεις προϋπάρχουσες, που έδωσε μορφή ορθογωνίου στο μοναστηριακό οικοδόμημα και περιέκλεισε, μαζί με τις υπόλοιπες, τον ναό, με αποτέλεσμα να αποκτήσει τη σημερινή επιβλητική του μορφή.

Δημοσιεύτηκε στη Θεολογική Επετηρίδα του Γραφείου Πνευματικής Διακονίας της Μητρόπολης Κύκκου και Τηλλυρίας Ενατενίσεις τχ. 19 (Λευκωσία 2013), σ. 121-125.

13. «Το 1922 ανηγέρθη το Μετόχιο Άγιος Προκόπιος. Τούτου εγένετο επέκτασις μετά ταύτα επί της Ηγουμενίας Χρυσοστόμου». Βλ. Ηγουμένου Κύκκου Χρυσοστόμου, Η Ιερά Βασιλική και Σταυροπηγιακή Μονή του Κύκκου, Λευκωσία 1969, σ. 116. Σύμφωνα με σχετική κεφαλαιογράμματη επιγραφή («Η επέκτασις αύτη εγένετο τω 1951»), η επέκταση στην οποία αναφέρεται ο Ηγούμενος Χρυσόστομος αφορούσε το επιπρόσθετο οικοδόμημα στο νότιο τμήμα της δυτικής πτέρυγας.